

בית הספר לאמנויות
החוג למוסיקה

אריק שפירא – בן שבעים לשיבה?

דיוקן של המלחין כאיש צעיר

יום ד', 29 במאי 2013, 19:30

המשכן לאמנויות ע"ש ד"ר ראובן הכט, אודיטוריום 207

אנסמבל מיתר:

ברכה קול, מצו-סופרן

נעמה נוימן, חליל; גלעד הראל, קלרנית; דניאל מזעקי, בסון;

עמית דולברג, פסנתר; משה אהרונוב, כינור; יוני גוטליבוביץ', צ'לו

יובל צורן, מנצח

אמיר גפנר, בוגר החוג למוסיקה באוניברסיטת חיפה, הכין את פסי הקול של היצירות השונות ואת התוכנות שאפשרו את הפקתם, ומופקד על המערכת האלקטרונית.

משך הקונצרט כשעתיים

תכנית:

פיאנו דוט קום לפסנתר ולאמצעים אלקטרוניים (2009)

ג'ינגל לחליל, לכינור ולפסנתר (1979)

ג'ינגל לחליל סולו (1983)

פרטיטה לכינור ולצ'לו (2010)

תחליפים דיגיטליים לחליל, לקלרנית, לבסון, לפסנתר, לכינור, לצ'לו ואלקטרוניקה (2011)

זהירות רפונצל לזמרת, לקלרנית, לבסון, לכינור, לצ'לו ולפסנתר (2007)

כינור 2007 לכינור ולאמצעים אלקטרוניים

אנטיגונה לזמרת, לחליל, לקלרנית, לבסון, לכינור, לצ'לו ולפסנתר (2009)

אנסמבל מיתר

פגשתי את "אנסמבל מיתר" בשנת 2006, ומאז נקשרנו זה לזה. כל חברי האנסמבל צעירים ומוכשרים להפליא, נלהבים לבצע מוסיקה חדשה, ואפילו מודרנית במיוחד. כל יצירותיי זכו מצדם לתשומת לב מרבית, בין שהיו אלה יצירות סולו – לחליל, לפסנתר, לכינור; בין שהיו יצירות לשני כלים – כינור וצ'לו; לשלושה – טריו לחליל פסנתר וכינור, וכמובן להרכב כולו. כל צליל בוצע כהלכה ואפילו בהתלהבות. יצירות עם אלקטרוניקה זכו אף הן לביצועים מבריקים, למרות הקושי המובנה ביצירות כאלה.

האנסמבל התגייס אף לביצוע עקדה בשנת 2009, ביצוע שבו היה האנסמבל הבסיס להרכב גדול יותר, בן שבעה-עשר מבצעים, וכך נגאלה היצירה שנכתבה ב-1981, 28 שנים קודם לכן.

"אנסמבל מיתר" בחר ביצירותיי למסעותיו הרבים באיטליה ובגרמניה, ובקונצרט מיוחד ומרגש, שנערך בשנת 2009 בווילה ואנזה, שליד ברלין, ניגנו שלוש יצירות שלי. באוגוסט 2011 הוקלטו כל היצירות שינוגנו הערב. אני אסיר תודה לכל הנגנים והזמרים, חברי "אנסמבל מיתר".

(אריק שפירא)

אריק שפירא – בן שבעים לשׁיבה?

דיוקן של המלחין כאיש צעיר

אריק שפירא נולד בשנת 1943 בקיבוץ אפיקים ושייך לדור של מלחינים בישראל, אשר נקלע לעין היצירה המוסיקלית בישראל בזמן שהתביעה הדוגמאטית להרמת תרומה לגיבושה של מוסיקה ישראלית לאומית הלכה ודעכה. קריאתו החוזרת ונשנית של אריק (לאחרונה, במבוא שחיבר לתקליטור האחרון של יצירותיו, "שבע יצירות שואה"), לראות את יום הכניעה של גרמניה הנאצית כתחילתה של תקופה חדשה, היא הד לרעיון "שעת האפס", שרווח במשך עשורים אחדים. אולם בישראל נשמעים הדברים גם בגרסה מקומית – שבירת שבר עם המגמות שרווחו במוסיקה הישראלית בשנים שלפני ייסוד המדינה.

בדמותו של אריק ניתנה למוסיקה הישראלית אישיות של יוצר זקוף-קומה אסתטית, אשר התייצבותו לצד ישראליותו ומודעותו לכך שהוא מבטא את עצם לשדה מתיישבת – על פני השטח בלי סתירות; ובעומק הדברים מתוך סער הומה – עם תפיסת עולם מודרניסטית, לא מקומית בעליל. בזאת הוא לא היה יחיד (ודי להזכיר את יוסף טל – בן דור אחר, שחשב ופעל אחרת, כמובן), אבל הוא מיוחד. ככלל, מלחינים בני דורו של אריק לא התהדרו בהיותם ישראלים, ובוודאי שלא בהזדמנויות שלא הסתמנה בהן תועלת מפורשת שעשויה לצמוח להם מכך. אריק קבע וקובע: 'אני מלחין ישראלי'.

לפי התרשמותי, אריק חש בשנים האחרונות באהדה הקורנת אליו. הוא רשאי לשמוח בה. ראוי שישמח בה. הוא הרוויח אותה ביושר, ביושרתו. מוסיקאים בחו"ל ובישראל מחפשים את קרבתו ואת שיתוף הפעולה עמו, אוהדים את יצירתו ואותו. הוא זכאי להביט אחורה בקורת רוח (אך חיוני שיביט קדימה). יצירותיו, עמדותיו ונוכחותו מקובלות כיום במקומותינו 'בתוך הגדר'. נאמן לעצמו, הוא עשוי להביט ממקום זה אל עבר מוסיקאים צעירים ראויים ומבטיחים ולסייע להם מכוח ניסיונו, בניסיונותיהם הם לפרוץ את הגדר פנימה. כפי שאריק נוהג לציין בעצמו, מפעם לפעם, שנים רבות (כעת – 19) אחרי שהענק לו פרס ישראל, הוא עדיין צעיר הזוכים בו. הוא מחשיב את עצמו פרטנר תמידי לקואליציה עם נפשות צעירות וצעירות ברוחן.

ציפור שיר צעירה – ואולי, עוף דורס עתיר ניסיון – לחשה לי מה מונח על שולחן העבודה של אריק בימים אלה:

- הפרטיטורה של הברות – יצירה לשישה זמרים ולאלקטרוניקה. כל זמר אוחז במידי קונטרולר ומפעיל את הליווי האלקטרוני. הטקסט מהתנ"ך. ביצוע הבכורה ייערך בדצמבר השנה.
- הפרטיטורה של איוב – יצירה לארבעה זמרים. חבריו של איוב מוקלטים מראש ומעובדים. קולם נשמע מרמקולים. איוב שר מעל הבימה.
- הפרטיטורה של מצבי רוח – יצירה לקריין, לשלישיית פסנתר ולאלקטרוניקה. הטקסט מאת יואל הופמן.

מה ראוי לאחל לאריק ליובל השנים הבאות? – שימשיך להפריח שממות (ובלשוננו, כנראה, להשמים פריחות), להשביח שמחות (ולשמח שובתים, אם כבר), לזעזע אמות ספיים. (הוא עושה זאת זה מכבר במיומנות עילאית; אגב, גם לאמות הספים יש חלק מסוים בכך); שיזכה אותנו ביצירותיו, ובנימה אגוצנטרית אוסיף: שימשיך לתת לי ולשכמותי את האפשרות לחלץ תובנות דיאלקטיות מן הבהירות החותכת של מקצת מיצירותיו, ולהשיג בזאת ראייה לכך שיש עתיד (סליחה) לרוח חפשית, לדבקות ביסודות אישיים מוצקים, למתן דוגמה, למתן. ולפיכך ראוי לייחל שאריק ינצל את מעמדו בעולם המוסיקה המקומי בשביל להניע תהליכים שחיוניים בעיניו; שישמיע בפומבי קולות הערכה למלחינים צעירים הראויים לשבח ויפעל למענם באופן ממשי. ואחרון חביב: שישמור על עצמו, שישמור על ה'אריק', גם כי כולנו (הקשובים, המרותקים, המתקשים, הסולדים, המדחיקים והמתנערים בכלל זה) זקוקים לו ולמוסיקה שלו, ואני – גם לידידותו. ואחרון אחרון חביבון: שירפה מעט מאחיזתו בעמדה שביצר סביבו. קהליו מוכנים ומזומנים לכך זה מכבר.

פיאנו דוט קום לפסנתר ולאמצעים אלקטרוניים (2009)

היצירה חוברה למען עמית דולברג. פס הקול הוא תפקיד פסנתר דגום, המופעל על ידי פדאל מידי (פדאל המפעיל חומר האצור במחשב). תפקיד הפסנתר הדגום מזויף. הזיוף ומקנה ליצירה אווירה תזזיתית, המבטאת ישראליות. את פס הקול הכין אמיר גפנר. אני נוסע אליו בימי שישי, עולה שתי קומות, מעיר אותו משנתו, אנחנו שותים קפה ללא חלב ומתחילים לעמול על פסי הקול. אמיר הוא בוגר החוג למוסיקה בחיפה, אשף מחשבים וסבלן. בין השאר, עזר לי להכין את פס הקול גם לתחליפים דיגיטליים, לרונדו דוט קום וכן לאנטיגונה. בראשית היצירה מנסה הפסנתרן לסנכרן את תפקידו לזה של הפסנתר הדגום. תפקיד הפסנתר הדגום הוא אבסורדי ולא ניתן לסנכרן. הסיבה פשוטה: הקצב מורכב וקשה במיוחד, שכן אין כל אפשרות לספירה. בחלק השני התפקידים מתפצלים. הפסנתר והפסנתר הדגום מנגנים חומרים שונים, במעין רב קוליות. בסוף, שני הכלים מחקים זה את זה, תוך השמעת מוטיבים שונים. המטרה היא שהמאזין יעמוד על ההבדלים הדקים בין הצליל הדגום לבין הצליל האקוסטי. בקונצרט הבכורה של היצירה ישבתי ליד ידידי הטוב זמיר חבקין, שהינו מכוון פסנתרים בעל אזניים רגישות במיוחד. בזמן הביצוע לחש לי: "התפקיד הדגום הוא בְּזַנְדוֹרְפֶּר!". בְּזַנְדוֹרְפֶּר (Bösendorfer) הוא פסנתר אוסטרי ידוע ורב מוניטין בשל צלילי הבס הרועמים שלו.

ג'ינגל לחליל, לכינור ולפסנתר (1979)

סיימתי את כתיבתה של ג'ינגל ב-31 בדצמבר 1979. היצירה קצרה, ומכאן כותרתה – כעין פרסומת סמויה למוסיקה מודרנית. ביצירה נוצרת אנרגיה המצטברת באוסטינטו נוקשה ומתפרקת לקראת סיום היצירה. הביצוע הראשון של ג'ינגל נערך בקונצרט במוזיאון תל-אביב בשנת 1984. היה זה בקונצרט משותף עם המלחין יוסי מר-חיים. המבצעים היו נגן החליל ליאור איתן, הכנר יחזקאל ירושלמי והפסנתרנית עידית משולם. מאז בוצעה היצירה במקומות ובהרכבים שונים.

ג'ינגל לחליל סולו (1983)

בראשית שנות השבעים למדתי לנגן חליל צד. הכלי שעשע אותי והחלטתי להוסיף את הכותרת "ג'ינגל" לכל יצירה שלי שחליל הוא כלי מרכזי בה. בג'ינגל לחליל סולו אני מנצל את שלושת הרגיסטרים של הכלי: הפתיחה היא ברגיסטר הנמוך, האפל, של הכלי. בהמשך עוברת המוסיקה לרגיסטר הגבוה, הבהיר יותר. כאן גם שר הנגן. זה אפשרי רק בחליל, שכן השפתיים גלויים. בסוף מנגן החלילן שלוש אפיזודות ברגיסטר הצעקני של הכלי, ומתוכן השתיים האחרונות מזויפות. מבצעה הראשון של היצירה היה מרסלו ארליך, בשנת 1983, במועדון "יובל" ברמת השרון.

פרטיטה לכינור ולצ'לו (2010)

החינוך הקלאסי שקיבלתי הציק לי – מדוע שלא אכתוב יצירה אקוסטית בלי אלקטרוניקה? או אולי הותשתי מנסיעות שבועיות לאמיר גפנר והמחשב שלו? כך או אחרת, היה לי רעיון מבני. המבנה הוא, עבורי, ראשיתו של כל מעשה קומפוזיטורי. הרעיון המבני של פרטיטה לכינור ולצ'לו פשוט: החומר מחולק לארבעה חלקים. בחלק הראשון שני הכלים מנגנים אוניסונו. הכינור מנגן ברגיסטר הנמוך, ואילו הצ'לו מנגן ברגיסטר הגבוה. בחלק השני היחס הופך לרב קולי – כל כלי

מנגן חומר שונה. בחלק השלישי כל כלי מנגן אפיזודות סולו, בעוד הכלי האחר דומם. בחלק הרביעי שני הכלים מקשקשים-ממלמלים צלילים מקריים ובקצב חופשי, אלתורי. בהמשך היצירה החלקים חוזרים, אך בסדר משתנה. הביצוע הראשון של היצירה היה בירושלים. המנגנים היו חברי "אנסמבל מיתר" – הכנר משה אהרונוב והצלן יוני גוטליבוביץ'. הביצוע היה מצוין.

תחליפים דיגיטליים לחליל, לקלרנית, לבסון, לפסנתר, לכינור, לצ'לו ואלקטרוניקה (2011)

המחשב מספק אפשרויות לאין ספור. אפשרויות לאין סוף פירושן אסתטיקה חדשה. היצירה תחליפים דיגיטליים נכתבה ל"אנסמבל מיתר" – שישה כלים אקוסטיים מול המקבילים הדגומים שלהם. חליל אקוסטי מול חליל דגום, קלרנית אקוסטי מול קלרנית דגום, וכך בבסון, בפסנתר, בכינור ובצ'לו. פס הקול "רץ" בלי התערבות מההתחלה ועד הסוף. ביצירה *רונדו דוט קום*, פס הקול נשלט על ידי המנצח. הוא מפעיל אותו על פי ההוראות בפרטיטורה. כאן, פס הקול נעשה בעזרתו של אמיר גפנר היקר והסבלן. בחלק הראשון היחס בין האנסמבל האקוסטי לבין פס הקול הוא רב-קולי. כל קבוצה מנגנת חומר שונה. בחלק השני החומרים מתחלפים – החומר שנוגן על ידי פס הקול מנוגן עכשיו על ידי האנסמבל האקוסטי; ולהיפך – החומר שנוגן על ידי האנסמבל האקוסטי מנוגן עתה על ידי פס הקול. מאן הכותרת *תחליפים דיגיטליים*. בחלק השלישי פס הקול והאנסמבל האקוסטי מתערבבים. בקודה 'מקשקשים' הכלים האקוסטיים, ואילו פס הקול מנגן חומרים שונים מהיצירה. החומרים הללו מואצים ומואטים.

ההקלטה הייתה לפלא בעיניי – נגני "אנסמבל מיתר" היו מדויקים ומבריקים, למרות המשימה הקשה. גם ביצירה זו על המאזין להיות אמון על ההבדל בין צליל טבעי-אקוסטי לבין מקבילו הדיגיטלי. אנו חיים במאה ה-21, אם אינני טועה.

זהירות רפונצל לזמרת, לקלרנית, לבסון, לכינור, לצ'לו ולפסנתר (2007)

הכותרת בגרמנית מוצלחת יותר: *Achtung Rapunzel*.

הטקסט ליצירה לקוח מאגדות האחים גרים. חברתי בשירי ילדים, כגון

Rucke die Guck, rucke die guck, kein Blut im Schuk.

Der Schuk ist nicht zu klein.

Die rechte Braut, die führt er heim.

סיפורי האחים גרים מוזרים, דוחים, אכזריים, מקוממים וחסרי רחמים. החומר המוסיקלי לקוח מבאך, בטובן, שוברט ו-וגנר. השתדלתי להתעלל וללעוג להם. ביקשתי מהזמרת לשיר שיר ילדים תמים ונאיבי.

כינור 2007 לכינור ולאמצעים אלקטרוניים

היצירה נכתבה בשנת 2007. היא בוצעה לראשונה על ידי הכנר גלעד הילדסהיים בתיאטרון ירושלים, בספטמבר 2008. כינור 2007 היא עוד יצירה בסדרה ארוכה, שאני בודק בה כלי אקוסטי חי, המתמודד מול דגימה ממוחשבת של אותו הכלי. פס הקול מנוגן מההתחלה ללא הפסקה. "הדרמה העדינה" הנוצרת בין הכלי החי לזה הדגום, מעסיקה אותי רבות. את הדרמות הגדולות אני משאיר למאה ה-19. היצירה לא תובן על-ידי מאזין שאינו אמון על ההבחנה בין צליל חי לדגימה של אותו הכלי. היחסים השונים בין שני המקורות הם לב היצירה.

אנטיגונה לזמרת, לחליל, לקלרנית, לבסון, לכינור, לצ'לו ולפסנתר (2009)

בראשית 2007 ביקרה אותי בחיפה זמרת סופרן יונוייה-קפריסאית, ושמה מרגריטה אליאס. השמעתי לה יצירות אחדות שלי לקול. היא שרה לי שיר של רחמנינוב וליוותה את עצמה בפסנתר. מרגריטה אליאס זמרת בעלת קול חזק ודרמטי. כבת של דיפלומטים בילתה שלוש שנים בבודפשט ולמדה שם זמרה. החלטנו שאכתוב לה יצירה. ביקשתי ממנה לבחור בטקסט יוני קלאסי כלשהו, עשר שורות של סופוקלס או אוריפידס. היא אמרה שאין היא, או כל יוני משכיל, מבין את הטקסט היווני הקלאסי. היא הופתעה ללמוד שעברית מקראית מובנת על ידי דובר עברית מודרנית. כעבור זמן מה קיבלתי את מונולוג הסיום מאנטיגונה של סופוקלס. הטקסט היה בכתב לטיני. החלטתי שלא לפרש את הטקסט אלא לעסוק בסוגייה אסתטית המעסיקה אותי זמן רב – היחס שבין הקול השר לבין הכלים המלווים אותו.

ראשית, הייתי זקוק לחלוקת ההברות. באוניברסיטת חיפה מצאתי דוקטור ליוונית קלאסית – אייבור לודלום. נפגשתי איתו פעמים אחדות, והוא חילק את ההברות ואף פירש את הטקסט. הייתי מוכן להלחנה. היה ברור לי שאם היחס בין הקול השר להכלים המלווים הוא הסוגייה המרכזית, הרי שעליי להשתמש גם באלקטרוניקה. הנגן החי יכול לפגוע בהברה ברמת דיוק משתנה. האלקטרוניקה תפגוש את ההברה בדיוק אופטימלי. וכך התגבשה היצירה. בחרתי בהרכב של "אנסמבל מיתר" – חליל, קלרנית, בסון, פסנתר, כינור וצ'לו. סיכמתי עם מרגריטה אליאס שהביצוע יהיה בקפריסין, שבה יש הרכב דומה לזה של "מיתר".

פס הקול הוכן בעזרתו של אמיר גפנר. שלחתי את היצירה למרגריטה, לקפריסין. תשובתה הייתה שלילית. היצירה מודרנית ומנוכרת מדי בשבילה. ומלבד זאת, המשבר הכלכלי חיסל את ההרכב הקפריסאי. הגשתי את היצירה ל"אנסמבל מיתר", ומיד נקבע תאריך לקונצרט.

הזמרת מפעילה באמצעות קונטרולר מידי (מכשיר שליטה בחומר האצור במחשב) את הליווי האלקטרוני – משימה קשה. בפסוק הראשון 'מקשקשים' הכלים, בעוד הזמרת שרה. אין יחס ואין סנכרון. לפתע, מספר מילים מלוות בסנכרון מושלם בחומר האלקטרוני. מן המשפט השני ועד התשיעי מלווים הנגנים את השירה, וההברות מסומנות לכל נגן. מפעם לפעם מפעילה הזמרת את האלקטרוניקה ואז הסנכרון מלא. במשפט האחרון, העשירי, הליווי כולו אלקטרוני. הליווי האלקטרוני בנוי מדגימות של הכלים החיים. גם ביצירה זו על המאזין להיות מסוגל להבחין בהבדל בין הצליל החי לבין הצליל הדגום. אם ברצונו להבין את היצירה. הצליל החי יכול להיות שקט או חזק, תמיד יהיה לו נפח. הצליל הדגום החלש או החזק תמיד יהיה 'רזה', ללא נפח.

(אריק שפירא)

לכב' מיכל גולן, gmichal@univ.haifa.ac.il

אני מעוניין/ת לקבל מידע על קונצרטים, הרצאות ואירועים אחרים בהפקת החוג למוסיקה באוניברסיטת חיפה.

שם: _____

כתובת דוא"ל: _____